

A gyereklíra reneszánsza

A vers hatását a gyerekekre befolyásolhatja az is, hogy ösztönösen érzékelik, kihez is beszél a mű, ki voltaképpen a költői szöveg alanya: ő maga, vagy éppen a felnőtt közvetítő? Napjaink gyereklírása egyre inkább számol ezzel a tapasztalattal, miáltal beszédmódjában, nyelvezetében, s tematikájában is határozott felfrissülést hoz az évtizedek során némileg megcsontosodott gyerekversek világába.

A gyerekek találkozása az irodalommal társadalmilag irányított, kulturális tradíciókon alapuló folyamat, s a szelekció jó ideig – óvodás és kisiskolás korban biztosan – a felnőttek preferenciáin alapul. A felnőtt pedig elsősorban a „miről?” és a „hogyan?” kérdések mentén rostál, vagyis figyelme elsősorban a versek „mondani- valójára” és „stílusára” koncentrál. Pedig a kisgyerek befogadása sokkal inkább olyan finom receptorok működésén alapul, melyek a vers hangzását, hangulatát tapintják ki, jóformán értelmétől függetlenül.

Sokszor elhangzott már, hogy a jövő nemzedék olvasóvá nevelésének vagy inkább lelkesítésének felelősségében valamennyien (szülők, pedagógusok, a könyvpiac szereplői, általában olvasó és nem olvasó felnőttek) osztozunk. Köztudott az is, hogy eme „lelkesítés” csak úgy mehet végbe, ha belátjuk: a mai, technicizált, nyitottabb világban élő gyerek sok szempontból már a múlt század utolsó harmadában felnövő gyerektől is különbözik (mindamellett, hogy a „gyerekségről” alkotott képünk e 30 év alatt nem sokat változott). Más jelek, más referenciák szólítják meg őket. Ugyanakkor ennek a belátásnak számtalan akadály van, többek közt az egyik legjellemzőbb, hogy a gyerekirodalomban gyakran megkérdőjelezzük „az új” létjogosultságát (pedig a „felnőtt” lírában ez természetes, sőt keresett tulajdonság). „Való-e igazán gyerekeknek?” – kérdezzük, s a választást könnyű kikerülni egy olyan kimeríthetetlen gazdagságú, nemzetközi szinten is egyedülállóan magas színvonalú klasszikus gyerekköltészeti anyag birtokában, mint amilyen a miénk. Hiszen a „biztonságos” témavilággal és hagyományos formai eszközökkel megjele- nő költészet is bőségesen „ellátja” az olvasni/olvasásra serkenteni vágyókat. Az az irodalom, ami nem ennyire „kiszámítható”, gyakran értékei ellenére is háttérbe szorul.

Úgy gondolom tehát, hogy a „diskurzusok társadalmi kisajátításának” jelensége, melyről Foucault beszél (1991), a gyerekirodalommal kapcsolatban is érzékelhető: vagyis, bár mindenkinek joga van bármilyen diskurzushoz hozzáférni, az oktatás, a könyvkiadás intézményrendszere, s esetünkben a szülő is jelentősen részt vesz a „diskurzusok elosztásában”, egyfajta szűrő szerepet tölt be a gyermeki befogadás lehetőségének megteremtése előtt: van amihez enged hozzáférni, van amihez nem. A könyvpiac szereplői az „eladhatóság” szempontja szerint rostálnak, s így a könyvpiac olcsó, igénytelen kiadványokkal fedi el a valódi, magas színvonalú gyerekirodalom kínálatát. Az óvodai és iskolai intézményrendszer, valamint a szülő pedig elsősorban pedagógiai szempontokat vesz figyelembe választásakor, s ezáltal a berögzült olvasói elvárásokat megbolygató, a korábbi gyerekirodalmi tabukat sorra ledöntő mai gyereklíra is csak nehezen tud áttörni a gyerekbefogadóhoz. Mindez nehezíti a gyerekirodalmi kánon bővülését, holott a gyereklíra ma is (akárcsak az 50–60–70-es években) kivételesen jó helyzetben van szerzői tekintetében, hiszen a kortárs költők színe-java ír gyerekek számára is verseket. Gondoljunk akár csak az utóbbi néhány évben megjelent kötetek között Varró Dániel, Kukorel-

ly Endre, Szilágyi Ákos, Kovács András Ferenc, Lackfi János, Tóth Krisztina, Zalán Tibor, Vörös István, Eörsi István, Bella István, Pintér Lajos alkotásaira. De említhetjük a *Frisz tinta!* című gyerekvers antológiát is, mely méltó folytatója a *Cini-cini muzsika* című sok évtizedes gyűjteménynek, hiszen nemcsak kiegészíti a ma is élő alkotók tollából származó kortárs gyerekversek legnépszerűbb darabjaival, s kanalizálja azokat a műveket is, melyek önálló kötetben még nem jelentek meg, de szemléletében is újszerű. Az új antológia versei – akárcsak a fent említett szerzők munkái – határozottan kiszélesítik a tradicionális gyereklíra tematikáját, megreformálják eszköztárát és beszédmódját, s teszik ezt úgy, hogy közben megőrzik a hagyomány sokféle rétegéhez való kapcsolódásukat, s így bármelyiküknek fontos szerepe lehet egy szélesebbkörű befogadói szemléletváltásban, a kortárs líra alkotásai felé való nyitásban.

Hogy közelebről nézve mi lehet vonzó egy mai gyerek számára a kortárs gyerekversekben, és milyen elemei válhatnak ki távolságtartást például egy szülőből vagy pedagógusból – ezekre a kérdésekre a válaszok nem csupán magukban a szövegekben, de tágabb összefüggésben a több mint másfél évszázada halmozódó gyerekversek története mélyén keresendők. Feltárásukhoz továbbra is Foucault (*Foucault*, 1991, 2000, 2001) fogalomrendszerét használom segítségként.

Diskurzusok mentén leírható gyerekirodalom

Az „irodalom” fogalmának és a gyerekségről való gondolkodásnak változásai által befolyásolt „gyerekirodalom” fogalmát és lineárisan leírható történetét már kellő részletességgel feltárta a irodalomtörténeti és főként a pedagógiai szakirodalom. (1) A korábbi kutatásokból leszűrhető tanulságok alapján felismerhető, hogy a történeti folyamatok mögött meghúzódó összefüggések alapján három diskurzus bontakozik ki a gyerekversek területén: egy pedagógiai, egy pszichológiai és egy esztétikai irányultságú beszédmód. Foucault olvasása mentén az egyes diskurzusok mélyebb ismérveire is rátekinthetünk:

A gyerek mint „konstrukció” az önálló gyerekirodalom megszületése előtt csupán relációban szerepelt művészetünkben – pl. a kiszolgáltatottság, ártatlanság, tisztaság jelképéül, vagyis alakja valójában felnőtt élmények megjelenítésének eszköze volt. A 19. század és a 20. század első felének gyerekirodalmát uraló pedagógiai irányultságú diskurzus pedig folyamatosan újratermelte ezt a „megosztási alakzatot”, vagyis valójában nem szólaltatta meg a gyereket, csak a felnőtt – hozzá intézett – beszédét. A didaktikus tartalmakat megszólaltató versek így mint egy „még nem kész embert”, mint egy „tökéletlen felnőttet” rajzolták elénk a gyereket.

Amellett, hogy a pedagógiai intézményrendszer (az óvoda és az iskola) folyamatosan (ma is) biztosítja a pedagógiai diskurzus fennmaradását, vagyis a költészet mögött erkölcsi tanulságot, lelki épülést elősegítő, avagy különböző informatív tartalmak keresését – már a 20. század elején megjelent egy olyan pszichológiai irányultságú irodalmi diskurzus is, mely egészen máshogy viszonyul a gyerekekhez: leginkább „titokzatos zseniként”, akinek létmódjába a felnőtt is visszavágyik. A „gyermeki” ilyen típusú megjelenése rendkívül termékenyítően hatott a „felnőtt irodalomra” is. A klasszikus irodalomtörténet egyik legkedveltebb motívumává vált a gyerek, a gyerekség csodája, sajátos világlátása, érzékenysége, játékosága mely indokolja alkotások sokaságának utólagos gyerekverssé minősítését (ld. akár Szabó Lőrinc, Babits, Kosztolányi, József Attila, stb. verseinek gyerek motívumait, pl. az 1943-ban megjelenő, Aszódi Éva és Binét Ágnes által szerkesztett *Versék könyvében*). „Felnőtt” és „gyerek” ugyanakkor itt még mindig két külön világgént létezik, csak a felnőtt „tekintet” változott meg: nem lefelé, hanem felfelé irányul.

Döntően ez utóbbi diskurzus mentén születnek meg aztán a 20. század második felének gyerekirodalmi alkotásai, immár azok is, melyeket tudatosan gyerekversekbe szántak

[...]